

دستور زبان فارسی از نگاه مستشرقان

فرشته آهنگری (استادیار بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران)

نقیسه مرادی (کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی - دانشگاه تربیت معلم)

چکیده: در گذشته محققان نوشتن قواعد و دستور زبانی را که مردم هر روز به آن تکلم می‌کنند، ضروری نمی‌دیدند و شاید حتی برای آنان چنین کاری بیهوده جلوه می‌کرده است. این موضوع از زمانی فکر قشرهایی از جامعه را که به نوعی با امر آموزش در ارتباط هستند درگیر کرد که بیگانگان به کشور رفت و آمد پیدا کردند. در این هنگام بود که مدون کردن قواعد دستور زبان برای تسهیل و تسریع آموزش آن به غیر فارسی‌زبانان مورد توجه قرار گرفت. پس از ورود اسلام به ایران، زبان عربی تا مدت‌ها زبان علم و فضل به شمار می‌آمد و زبان فارسی چندان مورد توجه اهل علم نبود. به همین دلیل، در آن دوره کسی به فکر تدوین قواعد و دستور زبان فارسی و نگاهداشت آن از آمیزش با زبان عربی نمی‌افتاد. در این میان، مستشرقانی که در پی آمدن به ایران، با زبان و فرهنگ آن آشنا و گاه شیفته فرهنگ و ادب آن شده بودند، برای بهره‌گیری هرچه بیشتر از ادب و فرهنگ غنی ایرانی، در صدد تدوین قواعد زبان فارسی برای آموزش راحت‌تر آن برآمدند. کتاب‌هایی که این مستشرقان در باب دستور زبان فارسی نگاشته‌اند، اغلب به زبان‌های انگلیسی و فرانسوی و آلمانی و ایتالیایی است. در این پژوهش مهم‌ترین کتاب‌هایی را که مستشرقان اروپایی در موضوع دستور زبان فارسی نوشته‌اند، بررسی خواهیم کرد.

کلیدواژه‌ها: دستور زبان، زبان فارسی، مستشرقان، ایران، اروپا.

۱. مقدمه

اروپائیان پیش از ایرانیان شروع به تألیف دستور زبان فارسی کردند، چراکه در گذشته آموزش دستور زبان برای همگان لازم شمرده نمی‌شد و تنها برای کسانی ضرورت داشت که می‌خواستند زبان فارسی را به‌عنوان زبان دوم خود بیاموزند. محمد مهیار، نویسنده و پژوهشگر معاصر، در مقاله «دستور زبان فارسی»، یکی از دلایل اصلی نگارش دستور زبان فارسی را توسط غیر ایرانیان این‌گونه برمی‌شمرد:

زبان عربی، که علاوه بر زبان دینی، زبان سیاسی و علمی آن روزگاران بود، در بین گویندگان فارسی به‌گونه‌ای رایج بود که آنان را از توجه به زبان فارسی — که حکم زبان محلی را برای نویسندگان داشت — منصرف می‌کرد و مانع می‌شد که به تدوین قواعد آن بپردازند. از این‌رو، در جست‌وجوی نخستین دستوره‌های زبان فارسی، لازم است به کشورهای همسایه و یا نقاطی که زبان فارسی به دلایلی مورد توجه بوده است، نظر داشته باشیم. (مهیار ۱۳۴۵: ۵)

وی برطبق زبان اثر، محل تألیف آن و قومیت و زبان مؤلف، دستوره‌های اولیه زبان فارسی را به هفت دسته تقسیم می‌کند:

۱. کتاب‌هایی که مستقیماً برای دستور زبان فارسی نوشته نشده و یا نسخه‌ای از آنها در دست نیست؛
۲. دستورهایی که در دوره حکومت عثمانیان در آسیای صغیر نوشته شده است که نویسندگان این دستورها عرب بوده‌اند و دستوره‌های زبان فارسی را به زبان عربی یا ترکی عثمانی نوشته‌اند؛
۳. دستور زبان‌هایی که در شبه‌قاره هند تألیف شده، که مؤلفین این دسته از آثار بیشتر ایرانیانی بوده‌اند که در دوره مهاجرت عظیم ایرانیان به سرزمین هند در دوره اکبرشاه به آن دیار رفته‌اند. زبان این دستورها عمدتاً فارسی و در مواردی اندک، اردو یا انگلیسی است؛
۴. رساله‌هایی که در مقدمه لغت‌نامه‌های فارسی نوشته شده است و در آنها به‌اجمال درباره صرف و نحو زبان فارسی سخن گفته‌اند؛
۵. دستورهایی که در اروپا تألیف شده و مؤلفین آنها مستشرقین اروپایی بوده‌اند و هدف بیشتر آنان آشنایی با زبان و فرهنگ ایرانی بوده است. این دسته از آثار به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی و ایتالیایی هستند؛

۶. دستورهایی که این اواخر در ایران و کشورهای هم‌جوار به‌وسیله ایرانیان و به زبان فارسی تألیف شده است؛
۷. آن دسته از دستور زبان‌هایی که تحت تأثیر نظریات زبان‌شناسی نوشته شده است و مؤلفین آنها با مکتب‌های زبان‌شناسی آشنایی داشته‌اند و یا خود زبان‌شناس بوده‌اند. (همان: ۶)

تدوین دستور زبان فارسی به دست مستشرقان

دستور زبان‌هایی که اروپائیان برای زبان فارسی نوشته‌اند، بیشتر به دست مستشرقان و کشیشان و مبلغان مسیحی بوده است. این دستورها بیشتر به‌منظور تعلیم زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان نگاشته شده‌اند. گاه برخی از اروپائیان برای انجام مأموریت‌های نظامی یا سیاسی یا مذهبی به ایران فرستاده می‌شدند و در نتیجه به یادگیری زبان فارسی نیاز داشتند. گاه این کار هدفی علمی و فرهنگی نیز در بر داشته است. با وجود اینکه این دستور زبان‌ها در دوران گذشته تدوین شده‌اند، برخی از آنها هنوز هم جزو بهترین دستورهایی هستند که برای زبان فارسی تألیف شده‌اند.
مهیار (همان: ۷) همچنین برخی از مهم‌ترین کتاب‌های دستور زبان فارسی را معرفی کرده است:

۱. *عنصرهای زبان فارسی* (Rudimenta Linguae Persicae) تألیف Ludouico Dieu؛ این کتاب در ۹۵ صفحه به قطع خستی در سال ۱۰۴۹هـ/ ۱۶۳۹م (ده سال پس از وفات شاه عباس) در لوگدونن باتاوریوم (لیدن هلند) چاپ شده. تا آنجا که آگاهی داریم این کتاب کهن‌ترین دستور زبان فارسی در اروپاست.
۲. *دستور زبان فارسی* (Grammatica Linguae Persiae) تألیف کشیش کرملی از اعضای هیئت مبلغان در تریپولی و جبل لبنان، به نام Ignatio a zesu. این کتاب در ۶۰ صفحه به سال ۱۱۷۲هـ/ ۱۶۶۱م در شهر رم چاپ شده است.
۳. بنا بر آنچه زنگر در جلد اول *Bibliotheca Chientalis* نوشته، دومین دستور زبان فارسی تألیف Joanne Gravio است که در سال ۱۰۵۹هـ/ ۱۶۴۹م در لندن منتشر شده است.
۴. دیگر از دستوری باید نام برد که توسط جاکوبی آلتینی (Jacobi Altini) تألیف شده و در سال ۱۱۴۸هـ/ ۱۷۳۵ چاپ شده است.
۵. کتاب *Gazophylacium Linguae Persarum* تألیف Ange de Saint-Joseph در سال ۱۰۹۶هـ/ ۱۶۸۴م در آمستردام چاپ شده است.

۶. دستور زبان فارسی تألیف ویلیام جونز: این کتاب در سال ۱۱۸۵هـ/ ۱۷۷۱م در لندن تألیف شده است. چاپ هشتم این اثر در سال ۱۸۲۳م در لندن چاپ شده که در دست است.
۷. دستور زبان فارسی (A Grammar of the Persian Language) تألیف Moises Edward. این اثر به سال ۱۲۰۷هـ/ ۱۷۹۲م در نیوکاسل چاپ شده است.
۸. دستور زبان فارسی (Grammatica Linguae Persicae) اثر Franz Dombay Lorenzvon. این کتاب در ۱۱۴ صفحه به سال ۱۲۱۹هـ/ ۱۸۰۴م در Vindobonae به چاپ رسید.
۹. دستور زبان فارسی (The book of Knowledge of Grammar of the Persian Language) تألیف Sam Rousseau که به سال ۱۲۲۰هـ/ ۱۸۰۵م در لندن منتشر شده است.
۱۰. دستور زبان فارسی (A Grammar of the Persian Language) تألیف Lumsden در دو جلد، به سال ۱۲۲۵هـ/ ۱۸۱۰م در کلکته چاپ شده است.

کتاب *عنصرهای زبان فارسی*، برطبق نظر محققان، نخستین کتابی است که به زبان لاتین در طریقهٔ آموختن زبان فارسی و قواعد دستوری آن تألیف شده است (ر.ک. افشار ۱۳۴۵: ۲). کتاب چهار بخش دارد: در بخش اول دربارهٔ حروف رایج در زبان فارسی، حرکات کلمات و توجه به کلمات هم شکل ولی دارای تلفظ‌های متفاوت بحث شده است. بخش دوم دربارهٔ فعل، ضمائر متصل و منفصل و وجوه و زمان افعال بحث می‌کند. بخش سوم به اسم و حالات آن، صفات و اعداد و بخش چهارم به قیود و حروف اضافه می‌پردازد.

استاد مجتبی مینوی در مقاله «دستور زبان فارسی» در باب کتاب‌های دستور زبان می‌نویسد:

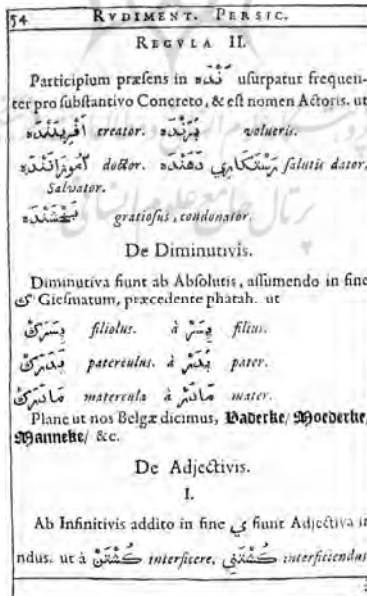
جمع کثیری از اهل اروپا هم برای تدریس زبان فارسی به هم‌وطنان خود، کتاب‌های صرف و نحو و مکالمه و تمرین و قواعد تألیف کرده‌اند، مثل زالمان و ژوکوفسکی (با هم)، خُدزگو و روکرت. از همهٔ این اروپائیان مشهورتر، کاپیتان فیلات انگلیسی است که کتاب

گرامر زبان فارسی او به نهصد و چهل صفحه به قطع وزیری بزرگ بالغ می‌شود و مسلماً اگر دقیق‌ترین دستور زبان ما نباشد، مفصل‌ترین آنها هست. یک دریا شواهد و امثله دارد و مواد بسیار برای کار تازه. (مینوی ۱۳۳۶: ۴۴۵)

اروپائیان معاصر نیز در زمینه دستور زبان فارسی تحقیقاتی در دانشگاه‌های خود انجام داده‌اند، از جمله ژیلبر لازار، لمبتون، راستارگویا و بویل. استاد ایرج افشار آغاز روی آوردن مستشرقان به زبان فارسی را قرون شانزدهم و هفدهم میلادی می‌داند. وی در مقاله «دستورهای سیصدساله برای زبان فارسی» به این مطلب اشاره می‌کند و می‌گوید:

دوره آغاز روابط سیاسی و تجاری اروپائیان با دولت ایران، عصر صفوی بود که از همین زمان سیاحان و تاجران اروپایی به ایران آمدند و از میان آنها عده‌ای که علاقه‌مند به علم و فرهنگ بودند، کتاب‌های متعدد، چه از نوع سفرنامه و گزارش و چه ترجمه کتب ادبی فارسی (مانند گلستان که به زبان لاتین در سال ۱۶۸۰ انتشار یافت) تألیف کردند. (افشار ۱۳۴۵: ۱)

محمد مهیار کتابی دارد تحت عنوان کتاب‌شناسی دستور زبان فارسی که شامل

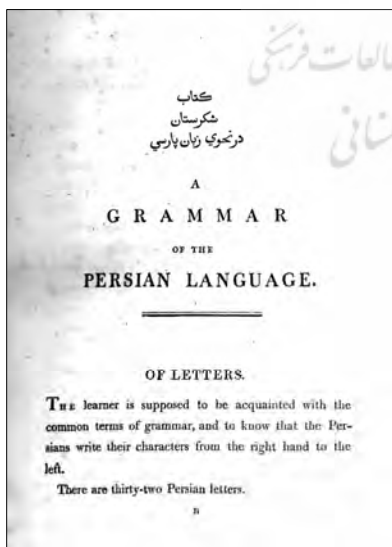
تصویر صفحه ۵۴ کتاب عنصرهای زبان فارسی

مشخصات حدود دوهزار و پانصد کتاب، پایان‌نامه، رساله خطی و مقاله به زبان فارسی و دیگر زبان‌هاست. این کتاب‌شناسی چهار فصل دارد که عبارت‌اند از: ۱. مقالات فارسی؛ ۲. مقالات به زبان‌های دیگر؛ ۳. کتاب‌ها و رسالات خطی و پایان‌نامه‌های دانشگاهی به زبان‌های شرقی؛ ۴. کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و رساله‌های به زبان‌های اروپایی. این کتاب، کامل‌ترین اطلاعات را در مورد تحقیقات انجام‌یافته در موضوع دستور زبان فارسی در بر دارد.

پیش از این به ده مورد از مهم‌ترین کتاب‌های دستور زبان فارسی که توسط مستشرقان نوشته شده است اشاره شد. متأسفانه با وجود اهمیتی که این کتاب‌ها در شناسایی پیشینه دستور زبان‌های فارسی دارند، برخی از آنها حتی در معتبرترین کتابخانه‌های ایران، از جمله کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه ملک و مرکز شورای گسترش زبان فارسی یافت نشدند. در ادامه به شرح و توضیح کتبی می‌پردازیم که در بررسی میان کتاب‌های موجود، بهترین و کامل‌ترین بوده‌اند.

A Grammar of the Persian Language

By Sw William Jones

ویلیام جونز در مقدمه کتاب خود، که آن را به سال ۱۷۷۱ میلادی تألیف کرده است و ششمین چاپ آن (۱۸۲۱ میلادی) موجود است، به ارائه توصیفی کلی از زبان فارسی می‌پردازد. او زبان فارسی را زبانی غنی و آهنگین و دارای ترکیبات زیبا می‌داند. وی همچنین به قدمت این زبان و کاربرد گسترده آن در آسیا اشاره می‌کند و به‌صراحت می‌گوید که بسیاری از آثار تاریخی و فلسفی و ادبی دنیا، که در زمره بهترین تألیفات‌اند، به زبان فارسی نوشته شده‌اند.

جونز در مقدمه کتاب خود بر ضرورت مطالعه زبان فارسی تأکید نموده، اظهار می‌کند که شمار زیادی از آثار، به زبان فارسی، در کتابخانه‌ها و موزه‌های اروپایی وجود دارد و درک بسیاری از مطالب نوشته‌شده توسط ایرانیان، چه در حوزه علم و چه در حوزه ادب، مستلزم یادگیری این زبان است. جونز متذکر می‌شود که بسیاری آثار برجسته رم و یا یونان در همه جای جهان مورد توجه‌اند، در صورتی که آثار برجسته فارسی ناشناخته مانده‌اند و کسی باید آنها را بررسی و به دیگران معرفی کند تا همگان از این آثار بهره‌مند شوند.

او همچنین در مقدمه کتابش تاریخچه‌ای را از زبان فارسی می‌آورد و به نفوذ زبان‌های دیگر، از جمله زبان‌های اروپایی و زبان عربی، در زبان فارسی اشاره می‌کند و از سرزمین هند، به‌عنوان یکی از پایگاه‌های زبان فارسی در دوره‌ای که تأثیر زبان‌های دیگر زبان فارسی را رو به فراموشی می‌برد، سخن می‌گوید.

نکته جالب توجه این است که ویلیام جونز در کتاب خود، از دست‌خط فارسی یاد کرده و نحوه نوشتن فارسی‌زبانان را بسیار تأثیرگذار و زیبا دانسته است. وی کتاب‌های خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های اروپایی را بسیار ارزشمند و مایه اعتبار این کتابخانه‌ها ذکر کرده است. از محتوای کتاب او پیداست که او به اشعار کهن فارسی، به‌خصوص اشعار حافظ و سعدی، علاقه و توجهی خاص داشته است.

وی همچنین، به دلیل وجود نداشتن علائم آوایی در زبان فارسی، یادگیری تلفظ حروف الفبای فارسی را تنها توسط توجه به حرکت لب‌های یک فارسی‌زبان در هنگام تلفظ ممکن می‌داند و در انتهای کتاب یک فرهنگ لغات همراه با علائم آوایی ابداعی، برای کمک به خواننده می‌آورد. جونز خواندن کتاب گلستان شیخ شیراز را به نوآموزان زبان فارسی توصیه می‌کند.

نسخه‌ای که از کتاب ویلیام جونز اکنون در دست است، ویرایش ششم آن است. او در این کتاب ابتدا ۳۲ حرف الفبای فارسی را معرفی کرده و درباره نحوه نوشتن و تلفظ آنها توضیحاتی داده است. وی حروف را بسته به اینکه در آغاز کلمه‌ای باشند یا در وسط و یا در پایان آن، در سه دسته آورده و در هر مورد مثالی ارائه کرده است. وی در انتهای توضیح درباره حروف الفبا، تشدید و همزه را معرفی کرده و مواردی از استفاده

آنها را در کلمات گوناگون نشان داده است. جونز در کتابش این نکته را نیز بیان کرده است که برخی از حروف در زبان فارسی کمتر استفاده شده‌اند، مانند: ح، ص، ط، ظ، ع، غ، ق.

وی در پایان بخش حروف الفبا، حروف صدادار (آ، ای، او) را جدا می‌کند و به بیتی از حافظ شیرازی در توضیح آنها اشاره می‌کند:

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را
به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

Agar ān turki shīrāzī be dast ārad dele mā rā, . . .

همان گونه که دیده می‌شود، وی برای نشان دادن حروف صدادار در نوشتن، از علائم خاصی بهره می‌برد.

نویسنده در جای جای کتاب، اشعاری از حافظ و مولانا و سعدی را به کار برده که حاکی از علاقه او به اشعار کهن زبان فارسی است.

از نکات باریکی که ویلیام جونز در نگارش کتاب خود به آنها توجه کرده است می‌توان به این موارد اشاره کرد: در زبان فارسی حرف تعریف خاصی و یا نشانه خاصی برای تمیز مؤنث از مذکر وجود ندارد، در صورتی که در برخی زبان‌ها، از جمله زبان عربی، چنین نشانه‌هایی وجود دارد. در زبان فارسی چنانچه بخواهیم مذکر و مؤنث چیزی را از هم جدا سازیم، یا واژه‌ای به انتهای مفهوم مورد نظر خود اضافه می‌کنیم، مثل شیر نر و شیر ماده، و یا حرفی به انتهای آن می‌افزاییم: معشوق، معشوقه (که البته روش دوم، از زبان عربی وام گرفته شده است).

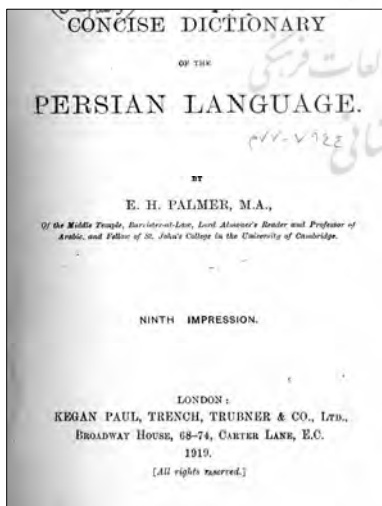
جونز به موضوع سرهم‌نویسی و جدانویسی در رسم‌الخط فارسی نیز توجه کرده است و به عنوان مثال می‌نویسد «گل را» و «گلرا»، هر دو یک مفهوم دارند و تفاوت آنها تنها در نحوه نوشتن آنهاست. وی همچنین به این نکته اشاره می‌کند که زاید بودن برخی حروف در مفهوم عبارت، به عنوان مثال «مر او را» و «او را» هر دو یک معنی دارند.

جونز پس از آن از نشانه‌های جمع صحبت می‌کند: «ها»، «ان»، «ات» و اظهار می‌کند که «ها» بیشترین کاربرد را دارد و «ات» از زبان عربی وارد زبان فارسی شده

است. وی در تمامی این موارد مثال‌هایی از اشعار بزرگان ادب ایران‌زمین را ارائه کرده است.

مباحث بعدی در این کتاب، صفت‌ها، صفت تفضیلی، ضمائر، اضافه‌ها و حروف پرسشی هستند که در هر مورد به تفصیل و با ذکر مثال‌های فراوان، بحث شده است. پس از این مباحث، انواع فعل و چگونگی تشخیص بن افعال و صفات ترکیبی‌ای که با استفاده از بن فعل‌ها ساخته می‌شوند، مثل گل‌افشان، مجلس‌آرا و جز این آمده است. آخرین مبحث این کتاب درباره اعداد و انواع قید است. لازم است یادآوری شود که جونز تمامی مباحث و قاعده‌های زبان فارسی را با استفاده از ابیات شاعران بیان کرده است.

وی در پایان چند رباعی معروف از خیام، چند قطعه معروف از شیخ شیراز و چند غزل زیبا از حضرت مولانا را به دو زبان فارسی و انگلیسی آورده و درباره برخی از واژگان آنها توضیحاتی داده است. وی همچنین به معرفی چندین اثر معروف، از جمله *روضه‌الصفاء*، *تاریخ گزیده*، *دیوان حافظ*، *دیوان کبیر مولانا* و *کلیات نظامی* پرداخته است. در پایان این کتاب فرهنگ لغتی آمده است تا کار مطالعه زبان فارسی را برای علاقه‌مندان آسان‌تر کند.

*A Concise Dictionary English-Persian together
with a Simplified Grammar
of the Persian Language
By E.H. Palmer
Edited by G. Strange
Published in London, 1919*

این کتاب شامل چهار بخش است: Preface, Table of Irregular Verbs, The Simplified Grammar و Table for A.H & A.D.

امضای پالمر در انتهای مقدمه کتاب به تاریخ ۳۰ ژوئن ۱۸۷۶ و نخستین چاپ کتاب مربوط به سال ۱۹۸۳ است. چاپ نهم این کتاب که در

دست است، مربوط به سال ۱۹۱۹ است. پالمر در بخش مقدمه درباره چگونگی

گردآوری کتاب و بخش‌های مختلف آن و همچنین درباره کارهایی که پیش از او در این زمینه انجام یافته، توضیحاتی داده است.

وی در کتاب خود دستوری ابتدایی از زبان فارسی ارائه می‌دهد و همچون جونز، ابتدا به توضیح حروف الفبای فارسی و نحوه به کار بردن آنها در کلمه می‌پردازد و سپس دو نوع از کلمه، یعنی اسم و صفت را بررسی می‌کند. تفاوت آشکاری که دستور زبان پالمر با کتاب جونز دارد این است که در کتاب پالمر اثری از اشعار شاعران بزرگ و مثال‌های فراوان نیست، که البته این موضوع یادگیری را دشوارتر می‌کند.

مباحث بعدی این کتاب عبارت‌اند از: نشانه‌های جمع، ضمائر، صفت‌های تفضیلی، اعداد، انواع فعل، صورت‌های کهن افعال فارسی، بن‌های یک فعل، ترکیبات وصفی و نحوه تشخیص فاعل و مفعول در جملات فارسی. پالمر درباره هر کدام از این مباحث به اختصار توضیح می‌دهد. تنوع مباحث کتاب او در مقایسه با کتاب جونز بیشتر، لیکن اشاره او به مباحث و توضیح هر مبحث کمتر است. او از تمامی مباحث به صورت گذرا رد شده و تأمل چندانی در مفاهیم نکرده است. او در کتابش فرهنگی از افعال فارسی، به فارسی و انگلیسی، همراه با تلفظ فارسی و بن افعال ترتیب داده است. در پایان این کتاب، پالمر جدولی را برای تبدیل سال میلادی به هجری و برعکس و پس از آن فرهنگی از پرکاربردترین کلمه‌ها و جملات فارسی را آورده است.

Elementary Persian Grammar

By L.P. Elwell-Sutton

Senior lecturer in Persian in the University of Edinburgh

First published: Cambridge University Press- 1963

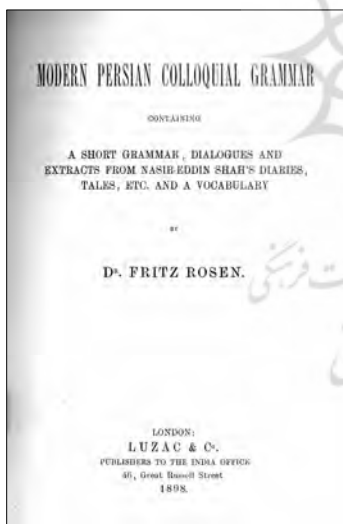
کتاب دستور مقدماتی زبان فارسی در سال ۱۹۶۳ توسط انتشارات دانشگاه کمبریج چاپ شد. این کتاب یکی از جامع‌ترین دستورهای زبان فارسی به حساب می‌آید. مباحث این مجموعه عبارت‌اند از: الفبای فارسی، جملات ساده، اعداد، صفت‌ها، اضافه‌ها، ضمائر، فعل،

قیدها و حروف اضافه، جملات مرکب، جملات پیچیده، زمان و تاریخ در زبان فارسی و عنصر عربی در زبان فارسی.

این کتاب شامل ضمیمه‌ای است که در آن نویسنده درباره انواع خط، از جمله خط نستعلیق و شکسته توضیحاتی داده است. این موضوع نشان می‌دهد که نویسنده کتاب دستور *مقدماتی زبان فارسی*، به جنبه‌های زیباشناختی خط فارسی نیز توجه داشته است.

در انتهای این کتاب، همانند سایر کتاب‌های دستور که مستشرقان آنها را نوشته‌اند، فرهنگی از لغات و ترکیبات زبان فارسی آمده است.

نویسنده در نگارش این کتاب هم به زبان فارسی در دوره‌های آغازین آن و هم به زبان فارسی مورد استفاده در روزگار خویش نظر داشته است.

Modern Persian Colloquial Grammar

By Fritz Rosen

Containing:

A short grammar, dialogues and extracts

From nasir-eddin shah's diaries, tales, etc.

And a vocabulary.

First published: London-1898

این کتاب که در سال ۱۸۹۷ میلادی در تهران نوشته شده و در سال ۱۸۹۸ در لندن برای اولین بار به چاپ رسیده است، در واقع ترجمه‌ای است از این کتاب:

Neupersischer Sprach Führer, Published at Leipzig By C.A. Koch in 1890

همچنین بخش‌هایی از این کتاب که به سفرنامه ناصرالدین شاه اختصاص دارد، برگرفته از این کتاب است:

The Diary of H.M. the Shah of Persia during his Tour THROUGH Europe in A.D. 1873. London, 1874, By Mr. Redhouse's

نویسنده در مقدمه این ترجمه اصل این کتاب را که به زبان آلمانی است، معرفی می‌کند و تفاوت‌هایی را که کتاب او با اصل آلمانی آن دارد، برمی‌شمارد.

این کتاب شامل دو بخش اصلی، یک ضمیمه و یک فرهنگ لغات است. مباحث قسمت اول این کتاب عبارت‌اند از: الفبا و تلفظ حروف، اسم، صفت، اعداد، ضمائر، افعال، حروف اضافه، قیدها، ساختار جمله، بررسی چگونگی نفوذ زبان عربی در زبان فارسی.

بخش دوم این کتاب شامل گفت‌وگوهایی است از خاطرات ناصرالدین شاه و مقابله متن فارسی و انگلیسی آنها برای یادگیری خوانندگان کتاب.

در بخش ضمیمه این کتاب سه موضوع طرح شده است: عبارت‌هایی که در مکالمات روزمره ایرانیان بیشتر استفاده می‌شوند، واحدهای اندازه‌گیری در زبان فارسی، انواع پول رایج در میان ایرانیان از زمان‌های قدیم. در پایان این کتاب نیز فرهنگی از لغات و ترکیبات مهم ترتیب داده شده است.

این کتاب به جزئیاتی از دستور زبان فارسی نظر داشته است که نویسندگان دیگر به آنها توجهی نداشته‌اند. در فصل نفوذ زبان عربی در زبان فارسی، نویسنده اصطلاحات عربی متداول در فارسی آن دوره را بیان کرده است، از جمله: قس علی‌هذا، مع‌هذا، ان‌شاءالله، الله‌اکبر و یا عباراتی چون یا علی مدد، اعلی‌حضرت همایونی، نواب عالیه، قبله عالم و جز اینها.

همچنین بخشی که درباره انواع پول رایج در میان ایرانیان سخن می‌گوید، در میان کتاب‌های نوشته‌شده توسط مستشرقان، منحصر به فرد است.

در ادامه آثاری را که اخیراً توسط مستشرقان درباره دستور زبان فارسی نوشته شده‌اند، بررسی می‌کنیم. در سال‌های اخیر، تحقیق درباره دستور زبان فارسی در دانشگاه‌های اروپایی، همچنان ادامه داشته است. از میان کتاب‌هایی که در این سال‌ها نوشته شده‌اند دو کتاب شایان توجه هستند که در ادامه آنها را معرفی می‌کنیم.

Persian Grammar for Reference and Revision

By John Mace

First published in 2003 by Routledge Curzon, USA

این کتاب با همکاری سفارت انگلیس در ایران در سال ۲۰۰۳ میلادی منتشر شده است. مباحث اصلی این کتاب عبارت‌اند از: الفبا و علائم زبان فارسی، رسم‌الخط رسمی و استاندارد در زبان فارسی، خط نستعلیق، خط شکسته، آوای زبان فارسی، اسم و صفت، ضمائر، افعال، حروف اضافه، قید، ساختار و ترکیب جمله در زبان فارسی، اعداد، حروف ابجد، عبارات و اصطلاحات عربی مورد استفاده در فارسی، مشتقات.

این کتاب شامل ۵ ضمیمه در پایان و بیشتر شامل توضیحاتی درباره برخی از مباحث متن کتاب است.

این کتاب را می‌توان مفصل‌ترین کتاب در زمینه دستور زبان فارسی دانست. به‌عنوان مثال در مبحث فعل، درباره انواع فعل در زمان‌های مختلف، مصدرها، صورت‌های کهن برخی از افعال، بن افعال، افعال کمکی و تمامی جزئیات مربوط به فعل موضوعاتی طرح شده است.

همچنین در بخش دیگری، درباره حروف ابجد و کاربرد آنها، واحدها و معیارهای اندازه‌گیری، تقویم و تاریخ، به تفصیل بحث شده است.

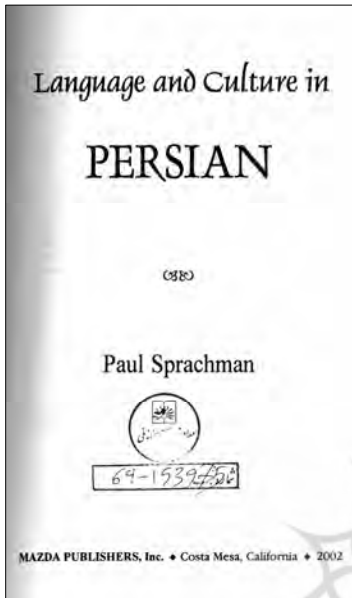
Language and Culture in Persian

Paul Sprachman

MAZDA Publishers, Inc.

Costa Mesa, California, 2002

این کتاب در سال ۲۰۰۲ میلادی در کالیفرنیا به چاپ رسیده است و به‌اختصار به دستور زبان فارسی نیز اشاره می‌کند. عمده مطالب این کتاب شامل بررسی آثار معروف

ادبیات و زبان فارسی است. در کمتر کتابی که درباره دستور زبان فارسی است به ادبیات معاصر نیز پرداخته شده است، لیکن در این کتاب ترجمه برخی از اشعار شاعران معاصر، از جمله فروغ فرخزاد، به همراه متن فارسی آن آمده است.

منابع

- افشار، ایرج (۱۳۴۵)، «دستورهای سیمصدساله برای زبان فارسی»، *مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران*، ش ۴؛
 مهیار، محمد (۱۳۴۵)، «پیشینه دسترنویسی برای زبان فارسی»، *قند پارسی*، ش ۱۹؛
 _____ (۱۳۸۱)، *کتاب‌شناسی دستور زبان فارسی*، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران؛
 مینوی، مجتبی (۱۳۳۶)، «دستور زبان فارسی»، *یغما*، ش ۱۱۴، ص ۴۳۳-۴۴۶؛

- ELWELL-SUTTON, L.P. (1963), *Elementary Persian Grammar*, Cambridge: Cambridge University Press;
 JONES, S.W. William (1821), *Grammar of the Persian Language* (6th Edition);
 MACE, John (2003), *Persian Grammar for Reference and Revision*, USA and Canada;
 PALMER, E. H. (1919), *A Concise Dictionary English-Persian together with a Simplified Grammar of the Persian Language*, Edited by G. le Strange, London (9th Edition);
 ROSEN, Fritz (1898), *Modern Persian Colloquial Grammar, Containing a short Grammar, Dialogues and Extracts, from Nasir-eddin Shah's Diaries, Tales, etc. and a Vocabulary*, London;
 SPRACHMAN, Paul (2002), *Language and Culture in Persian*, California.